
*UOT 792.01; 792:001.8**Nərminə Ağayeva
sənətsünashq üzrə fəlsəfə doktoru*

TEATR, CƏMİYYƏT, MƏDƏNİYYƏT: İNTELLEKTUAL PARADOKSLAR

XXI əsr cəmiyyət həyatının bütün sahələrini əhatə edən keyfiyyət dəyişmələri ilə səciyyələnir; mədəniyyət sahəsindəki, o cümlədən teatr sənətindəki problemlər yeni düşüncə tərzindən dəyərləndirilir. Bu problemlər içərisində Azərbaycan teatr sənətinin inkişaf tarixini, milli teatr prosesinin ayrı-ayrı mərhələlərində nəzərə çarpan mübahisəli, dəqiqləşdirilməli məqamları dəyişən dünyamızın baxış bucağından təhlil etmək bu gün prioritet məsələdir.

Teatr – bu məkanın ilk baxışdan bir əyləncə, düşüncə və maariflənmə məkanı olduğu özünü bütün mükəmməlliyi ilə ifadə edir. Bu məkan əfsun, sehr, tilsim, hisslərin, duyğuların cövlan etdiyi eşq və məhəbbət məkanıdır! Bu məkan fəlsəfi kamillikdə idrakin, təfəkkürün, aqlın mükəmməlləşdiyi və öz qüdrəti ilə hər cür təsir qüvvəsinə malik ola biləcək ucalığa yüksəltdiyi bir məkandır!

Bu məkanda insan amilinə gərəkli olan bütün kriteriyalar öz yerini almışdır və bu məkan yeganə məkandır ki, insan oradan hər bir inkişaf mərhələsinə yüksələ bilər.

Müxtəlif dövrlərdə, müxtəlif mərhələlərdən keçən Azərbaycan teatr sənəti, həqiqətən də yeni mərhələyə doğru addımlar atır və bu addımlarda, əlbəttə ki, mükəmməl dramaturgiyaya daha çox ehtiyac duyulur.

Teatr sənətində dramaturgiyanın yeri başlıca əhəmiyyət kəsb edən bir mühiti özündə ehtiva edir ki, bu da millilik, bəşəriyyət, özünəməxsusluq kimi meyarlarla təxəyyül, yozum, quruluş, tərtibat, musiqi müşaiyyəti, mizan, ifa, ünsiyyət və lirik-romantik, fəlsəfi-psixoloji, əyləndirici və sair təsiretmə qüvvəsi ilə cəlbətmə, düşündürmə və tərbiyələndirmə vakuumunda qorunmaq qüdrətinə malik olmaq üçün və şəxsiyyətlərin virusundan sığortalanmaq kimi həlli vacib məsələ olaraq XXI əsr düşüncə dairəsinin tələbi etdiyi ən vacib predmetdir ki, bu da teatr sənətinin üzvi xüsusiyyət mexanizmində öz həllini tapa biləcək məsələ kimi aktualdır.

Məlum olduğu kimi, bədii mədəniyyət və xüsusilə teatr, mürəkkəb sistemlərə aiddir. Özünüidarəetmə proseslərində onlar tez-tez olduğu kimi insan

varlığının “ilyuzor”, “virtual” və yaxud mənəvi zonalarında yox, daha sərt loqoritmələr üzərində yaranmış, bilik sahəsinə aid olan fundamental qanunlar müstəvisində gəlişirlər.

Fikrimizcə bu gün qloballaşma dövrünü yaşayan mədəniyyətlər məhz bu məkanda daha çox özünün yolunu müəyyənləşdirə bilir. Çünki yuxarıda qeyd etdiyimiz bütün amillər və sənətin bir çox sahələri məhz teatr - səhnə sənətinin geniş meydanında özünə yuva qura bilmişdir. Çağdaş teatr axtarışı üçün represent edilmiş tamaşalar dispativdir və onlar aid olduqları kontekstlərin: teatral, ictimai fikir, ovqat, sosial ümidlərin qaydasızlığını aşkara çıxarır.

Hər bir insanın mənəvi rahatlıq tapdığı, birinci seyrilikdənə iç dünyasından ildırım sürəti ilə keçməklə insanı öz tilsiminin sehrinə saldığı teatr sənətinin ecazkar aləmində bütün duyğuları və hissləri ilə bu sənətə bağlanan insanın məhz teatr məkanında dialoqa girməsində qloballaşma öz həqiqi səmərəsini verə biləcəyi heç kəsdə şübhə yarada bilməz. Məhz Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhərində Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və turizm nazirliyinin təşəbbüsü ilə dövlətin mədəniyyət siyasəti proqramına uyğun olaraq artıq ikinci dəfə keçiridiyi 2-ci Beynəlxalq Teatr Konfransı çərçivəsində (ilk konfrans 2010-cu ilin noyabr ayında keçirilmişdi) dünyanın bir çox ölkələrindən dəvət olunmuş teatr xadimlərinin belə böyük səmimiyyətlə bir araya gətirə bilməsi və dünya teatr xadimlərinin bu sistem sxemində dialoqa girə bilmələri də belə bir fikri təsdiqləyir ki, mədəniyyətlərin innovasiyası və sosial inkişafı məhz bu kontekstdə özünü daha dürüst ifadə edə bilir və səmərəsi daha məzmunlu ola bilər.

Bizə bəllidir ki, bu fikirdə olan insanlar da vardır ki, qloballaşma zamanı sayı çox olan xalqların sənət nümunələri mikromədəniyyətləri yeyib yox edə bilir. Mən bununla qətiyyən razı deyiləm və fikrimi belə təsdiqləmək istəyirəm ki, bütün kainat xırda zərrəciklərin toplusu olduğu kimi, qloballaşmanı yarada bilən amil də məhz mikromədəniyyətlərin zərrəciklərinin birləşməsi hesabına öz kristal həqiqətinə qovuşa bilər. Bu anlamda teatr sənətinin mədəniyyətlərin və incəsənətin bir sıra növlərinin birləşməsi ilə, yaranarkən deklomasiyaçılıqla özünü ifadəyə başlayan bu sənət növü bu gün artıq bir neçə sənət nümunələrinin zərrəciklərinin birləşməsi hesabına öz global bütövlüyünü yarada bilmişdir. Bu günkü teatr sənətini incəsənətin bütün növlərinin birliyi olmasa təsəvvür etmək mümkün deyildir. Nəinki incəsənətin növləri, hətta həyatımızda mövcud olan digər bütün növlər teatr sənətinin içində artıq özünə yuva qurmuşdur. Bu sənət fəlsəfi atmosferi öz arqanikasında elə cür yerləşdirə bilmişdir ki, məhz fəlsəfi

düşüncənin öyrədiciyinə çevrilmişdir. Bütün sahələrdə, o cümlədən bu gün həyatımızın artıq əsas cəhətinə çevrilmiş siyasət məktəbinin formalaşması da və bütün cəhətlərdən maariflənmə də məhz teatr sənətinin qüdrəti ilə daha dolğun və məzmunlu şəkildə öz ifadəsini tapa bilmişdir.

Azərbaycanın bu günkü inkişaf miqyasının parlaq mənzərəsi bütün parametrlərdə yüksək sıçrayışla dünya xalqları sırasında öncüllər mərhələsində özünü göstərməkdədir. İqtisadi inkişaf milli-mənəvi dəyərlərin inkişafına xidmət edən bir amilə çevrilmişdir. Buna saysız-hesabsız misallar göstərmək olar. Təkcə muğam və saz sənətimizin dünya miqyasında tutduğu yer, 2012-ci ildə Azərbaycanın ev sahibliyi ilə keçirilən Avroviziya yarışının təntənəsi, beynəlxalq festivallarda teatr sənətimizin təmsil olunması, dünya teatrlarının say-seçmə rejissorlarının Azərbaycan teatrlarında tamaşalar hazırlamaq üçün səy göstərmələri, bir neçə tamaşaların dəvət olunmuş rejissorlar tərəfindən tamaşaya qoyulması, Azərbaycan rejissorlarının xarici teatrlara dəvət olunması, milli dramaturgiyamıza dünya teatrlarının maraq yetirməsi – ölməz Üzeyir Hacıbəylinin əsərlərinə dünyanın bir sıra ölkələrinin teatrlarının müraciət etməsi və sadalanması mümkün olan bir sıra uğurlu hadisələr dediklərimizin təsdiqi üçün əsaslı sübutdur.

Qlobal dünyanın qloballaşma strukturunda teatr sənətimizin rəqabət meydanına özəl və özünəməxsus milliliklə daxil olmaqla, heyranedicilik nöqtəsinə yüksəltməsi uğrunda, təfəkkürün hər an inkişafa doğru dəyişdiyi zamanda fasiləsiz şəkildə fəaliyyət prinsipi ilə çalışması önəmlidir. Dünya teatrlarının eksperimentləri sırasında uğurlu və uğursuz nəticələri filtrizasiya etməklə, əlləməliçiliklə orijinalıq arasındakı fərqi ölçülərini müəyyənləşdirmək və bütün nöqtələrdən görünə bilən ən uyğun və heyratlandırıcı sənət nümunəsi ilə fərqlənməyə çalışmaq prinsipləri ümidvericiliyin əsas mahiyyətidir.

Bildiyimiz kimi, yeni əsr YUNESKO tərəfindən “Humanitar yüzillik” elan edilib və XXI əsrdə insanla bağlı bütün məsələlər ön plana çıxacaqdır. İnkişaf etmiş ölkələrin mədəni meylləri ümumi mədəni məkanın yaradılmasına yönəlib: görünür ki, yeni XXI əsr və minillikdə bu meyllər güclənəcək və tarixi proseslərin nəticəsində vahid mədəni məkanın yaranması artıq istisna olunmur.

Əsas keçən əsrin 50-ci illərində qoyulmuş milli teatrşünaslıq elmimizin əhatə dairəsi, fəaliyyət spektorları müasir dövrdə xeyli genişlənməmişdir. Müstəqillik dövrü teatrşünaslığımızın tədqiqat istiqamətləri, məqsəd və vəzifələri, elmi pedaqoji imkanları əhəmiyyətli dərəcədə zənginləşmişdir. Dövlətimizin mədəniyyətə, elm və təhsilə göstərdiyi qayğının çağdaş teatrşünaslıq elmi-

miz üçün də geniş üfüqlər açdığı göz qabağındadır. Mürəkkəb ictimai-siyasi hadisələrə münasibət, qloballaşma şəraitində kulturoloji innovasiyalar, milli özünüdərk, kökəqaydış, yeni sənət axtarırlarının prioritet cəhətlərinin nəzəri təhlil və tədqiqi və digər problemlərin hər biri müasir teatrşünaslığın öncül istiqamətləri sırasındadır.

Bu günkü proseslərin əhatəsində əsasən səmərəli və işıqlı məsələlərin bir-birinə qaynaq olunması istiqamətində dünya sənətçilərinin təfəkkür arsenalında integrasiya mexanizminin texnoloji imkanlarının açılmasına və sənətin nikbin gələcəyinin yaşam hüququna haqq verir.

Teatr mühitinin təsir qüvvəsi ilə həllini tapa bilən bütün məsələlərlə yanaşı inkişaf, intibah, integrasiya üçün bu gün nümunə göstərilən dünyanın ən mükəmməl teatrları kimi ən ucqar yerdə belə fəaliyyət göstərən teatrlar da XXI əsr insanların danılmaz həqiqətlər hökmündə öz sıçrayış nöqtəsini tapa biləcək və sabaha yol alan sənət meyarı tənzimlənmiş cərgə ilə öz istiqamətinə doğru düzgün səmt ala biləcəkdir. Arzu etmək istərdik ki, həmfikirlərin sənəti olan teatr sənəti öz yoluna inamla davam etsin, biz teatrşünaslar isə gözəllik və ülvilik, humanizm və insanlıq prinsipləri nəminə yorulmadan çalışaq.

Beləliklə, fikrimizcə sübuta ehtiyac qalmadığına əminliklə inana bilərik ki, global birlik, mədəni innovasiyalar, sosioloji inkişaf, mədəniyyətlərin dialoqu kimi bu gün həyatımızın zənginləşməsinin cəvərinə çevrilən bütün kriteriyalar məhz teatr sənəti məkanında daha dolğun təsirə malikdir və bu daha doğru istiqamətdir. Bu aspektdə, insan zəkasının ziyasına daha çox qida verə biləcək bir mənbə kimi, bu gün biz bütün inkişaf sferamızı teatr sənətinin həlletmə qüdrətinə malik məkanında nail olmağa yönəltməliyik!

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycanda 2006-2016-cı illər üçün mədəniyyət sahəsində Dövlət İnkişaf Konsepsiyası. // "Mədəni-maarif", 2006, № 11.
2. Əlizadə M. XXI əsr dünya teatr prosesi və Azərbaycan milli teatr sənətinin çağdaş məqsəd və vəzifələri. // "Mədəni-maarif", 2006, № 2.
3. Ağayeva N. XXI əsr teatr prosesi və teatr tənqidinə kulturoloji innovasiyaların təsir aspektləri. // "Qloballaşma şəraitində kulturoloji innovasiyalar və sosial-mədəni inkişaf" mövzusunda Beynəlxalq elmi konfransın materialları. Bakı, Təknur, 2012.

Açar sözlər: cəmiyyət, mədəniyyət, teatr sənəti, teatr prosesi, yaradıcı axtarırlar

Нармина Агаева

Театр, общество, культура: интеллектуальные парадоксы

В статье анализируются искусствоведческие учения о человеке как создателе и носителе мировой культуры, который является центральной фигурой в системе ценностей с древнейших времен по сегодняшний день. Автор отмечает, что во все времена проблема человека в культуре была объектом размышлений деятелей культуры. Рассматривается также место и значимость театрального искусства в развитии общества.

Ключевые слова: общество, культура, театральное искусство, театральный процесс, творческие поиски.

Narmina Aghayeva

Theatre, society, culture: intellectual paradoxes

The art studies about the creator and bearer of the world culture which is a central figure in the system of values since ancient times up to present are studied in the article. The author notes that at all times the problem of the man in the culture was an object of reflection for art workers. The place and significance of theatre art in the development of the society is considered in the article too.

Key words: society, culture, theatre art, theatrical process, creative searches.